

**СОЦИАЛНА ВКЛЮЧВАНЕ НА ЛИЦА ИЗТЪРПЯВАЩИ
НАКАЗАНИЕТО „ЛИШАВАНЕ ОТ СВОБОДА”**

Валентина Атанасова, д-р Стефан Тончев, Марияна Господинова

Адрес: Армейска 9, 6000, Стара Загора, България

Нашият доклад е посветен на резултатите от проучване на ефектите от прилагане на образователния и социално-педагогическия подход в процеса на социалното включване на лица, лишени от свобода. На базата на метода на конкретните ситуации са изследвани иновативни форми на успешно социално включване на лица, които в момента изтърпяват наказанието "лишаване от свобода".

Видове подходи на пенитенциарната педагогика в работата с лица, лишени от свобода.

Същност на пенитенциарната социално педагогическа дейност.

Социалната работа в затворите има характер на социално педагогическа дейност, или на социално-възпитателна дейност, тоест става дума за социално педагогическа дейност, която преимуществено е ориентирана към постигане на определен тип личностна промяна - готовност за законосъобразен начин на живот. При определяне на спецификата на същността и целите на социално педагогическата работа в местата за лишаване от свобода трябва да се отчитат някои особености на лишените от свобода. Те биха могли да бъдат описани, като хора със сериозни личностни и поведенчески проблеми, при които професионалната намеса настъпва след "успешна десоциализация", което е основание тази намеса да се определя като ресоциализационна. Лишените от свобода като клиенти в социално-педагогическото взаимодействие са хора, повечето от които имат проблеми в автономността - прояви на псевдоавтономност, набор от предимно деструктивни модели за справяне с житейските проблеми, устойчивост на антисоциалните нагласи, дефицити в социалната компетентност. Преобладаващата част от затворническата популация се състои от хора със сериозни социални проблеми - бедност, безработица, принадлежност към маргинални социални групи или общности. Необходимо е да се отчита още една специфика на лишените от свобода - натискът на страданието от съществуващите индивидуални проблеми се увеличава от състоянието на лишаване на свобода. Ето защо конкретизацията на същността на социалната работа в затворите може да се определи по следния начин: създаване на стремеж и подкрепа на стремежа на лишения от свобода за промяна към по-добро съществуване; намеса в социалните условия на живот в закрыта среда по посока на тяхното нормализиране и доближаване до условията в отворена среда; защита на човешките права на осъдените; помагачо взаимодействие;

При лицата, освободени от местата за лишаване от свобода, основната цел на социално педагогическата дейност тук е оказване на подкрепа на бившите затворници чрез осигуряване на заетост в зависимост от придобитите равнища на квалификация. Още в затвора те се насочват към професии, съобразени с реалните потребности на трудовия пазар в районите на постоянното им местоживееие. По този начин се цели тяхната реинтеграция в обществото и привикване към нормален, спокоен и законосъобразен живот.

Подходи, методи и техники за въздействие върху личността, които могат да бъдат използвани и в корекционната дейност на наказателно-поправителните учреждения.

Целите, методите и ефективността на психокорекционната работа в група се определят от възприетите виждания за регулационните нива в поведението на личността, от функционалната роля на групата и корекционния процес.

Не специализирана групова дейност, подпомагача процеса на ресоциализацията на лишени от свобода: здравно-хигиенна култура и навици; умения за търсене на работа; правна култура; неформална среда и взаимоотношения.

Формиране на групова работа - това са форми, при които обект на въздействие са група

лишени от свобода и личността на отделния лишен от свобода в групата. Целите на груповото въздействие: изграждане у непълнолетния положително отношение към възпитателните въздействия, тоест положителна нагласа и готовност за възприемането им, правилна позиция и други; използване на отношенията на лидерство и подчиненост с възпитателна цел.

Колективни форми на въздействие форми, при които обект на въздействие са групите и личността в групите. Основни функции на групата и ролята им за формирането на личността на лишения от свобода: Организационно направляваща функция - тя съдейства за: духовно обогатяване; формиране на положителни ценностни ориентации; развитие на творческа активност; изграждане на умения, навици и привички.

Регулативно координираща функция, чрез която се постига: регулиране развитието на личността; подпомагане преустройването на вътрешния му облик и поведение; изграждане на нови форми на общуване.

Коригираща функция - тя е основна в местата за лишаване от свобода и съпътства цялостния превъзпитателен процес. Тя спомага за: извършване на корекция на отделни черти, прояви и отклонения от групата в поведението на всеки лишен от свобода; формиране на потребности от самокорекция като съставна част от самовъзпитанието;

Постигане на трайни положителни резултати при групова работа е възможно само при: въвеждане на надеждна система за диагностиране на положителни и отрицателни страни на затворниците; научен подход при организиране и провеждане на групова работа, която да включва програмно целеви, индивидуален и диференциран подход.

Реализирането на генералната комплексна цел поправянето може да се постигне чрез комплексна програма, включваща разнородни форми, методи и средства.

Социалното включване като крайна цел на наказанието лишаване от свобода.

Ресоциализацията е процес на въздействие върху осъдените в конкретни затворнически условия за изработване на положително отношение към гражданите и цялото общество.

„Процесът на ресоциализация може да бъде дефиниран като верига от последователни действия и изменения, които очертават развитието на жизнената ситуация на десоциализираната личност по посока нейното повторно рационално включване в социалния живот. Анализът на социално-помагащата практика потвърждава извода, че ресоциализационният процес търпи влиянието на множество смущаващи, задържащи и/или демобилизиращи причини, фактори и условия, както от личностен, така и от социален, и от институционален характер.” Проф. Тодор Минев.

Подготовката за живот на свобода може да се разгледа в два аспекта. В широк смисъл подготовката за живот на свобода започва от първият ден на влизане в затвора и като цяло включва третиране на лишения от свобода, доколкото всички професионални намеси (режими, работа, награди и наказания, индивидуални програми, образование, професионално обучение и др.) би трябвало да се ориентирани към благоприятстване на бъдещата успешна ресоциализация в съответствие със залегналите в закона цели на наказанието лишаване от свобода. Това е непосредствената помощ, която лишения от свобода получават в края на престоя си в затвора, за подготовката, насочена към самото освобождаване и първите стъпки на свобода. Основната цел на социалната работа в периода преди освобождаването би могла да се определи като мобилизиране, активизиране и развитие на личностните капацитети на осъдения и на наличните социални ресурси за подпомагане на успешното му социално включване и законосъобразен начин на живот на основата на позитивна жизнена стратегия. Задачата най-вече е да се акцентира върху личностната автономност и готовността за самостоятелно справяне с житейските проблеми. За целта е необходима подкрепа и мобилизиране на просоциалните ценности и нагласи, разкриване на деструктивния (за него

самия) характер на асоциалните действия. Развитие на способностите за адекватна преценка на житейските ситуации, за формулиране на достижими цели, за вземане на самостоятелни решения, за поемане на отговорност за последиците от тези решения, подпомагане за разработването на личен план на първите стъпки в живота на свобода. Трябва да се мобилизира доверието в собствените сили и възможности. Въоръжаване с практически инструменти за социална интеграция - образователни и ограмотителни програми, програми за професионално обучение. Професионалните намеси за реализиране на тази задача са: актуализиране на социално позитивните връзки със семейството и близките; посредничество за осигуряване на необходимата постпенитенциарна подкрепа от държавни и неправителствени организации и институции. Основните принципи в дейността за подготовка за живот на свобода са: Доброволност лишените от свобода сами решават и преценяват дали имат нужда от помощ за интеграцията им в обществото; Реалистичност разгледано от две страни, социалния работник трябва да е в състояние да формулира реалистични цели. А от друга страна е необходимо да се изгради практическа готовност на лишените от свобода извън затвора, тоест реалистично съдържание при излизането им на свобода и ресоциализацията им в обществото; Работа със силните страни основното е да се активизират всичко, което личността има като ресурс способности, интереси, възможности, професионални и други умения, привързаност към близки хора и др.; Приемане, доверие, подкрепа; Основните форми и методи на работа са: индивидуална, групова и консултиране. Реализира се и работа с обществеността форми на работа със семействата и близките на осъдените и работа с държавните и неправителствени институции и организации;

Методи и методология.

Методът на конкретните ситуации (МКС, case-study).

Резултати.

През месец юни 2015 година СОУ “Поп Минчо Кънчев“ в Затвор Стара Загора, чества 30 години от своето създаване. Най-интересната инициатива предвидена в празничната програма е организирането и провеждането на Благотворителна изложба-базар от предмети изработени от лишените от свобода ученици. Творческите извънкласни дейности в училището не са епизодични събития, те са живот, действителност, плод на добре организирана и сериозна работа и дългогодишна традиция. От 2011г. до 2015г. училището се превърна в работилница за смели идеи и творчески провокации по проект „УСПЕХ“, програма „Да направим училището привлекателно за младите хора“ на Министерството на образованието. Резултатите от работата по проекта бяха повече от впечатляващи.

Организирането на Благотворителната изложба-базар даде възможност да се представи четири годишната дейност на сформираниите проектни групи, както и да се покаже най-доброто, създадено през годините в традиционните клубове по интереси. По този начин, лишените от свобода пряко могат да видят одобрението и възхищението на другите, спрямо техните произведения. Водени от своите ръководители, учениците лишени от свобода, фокусират енергията си и създават най-различни продукти, украсени чинии и бутилки, различни декупажи и украси, изрисувани камъчета, изработка на икони и други. Участниците в производството на продуктите спонтанно решават, че събраните средства ще отидат за деца в неравностойно положение. Създаването и творенето развиват всеки чоек, обуздават агресията и насилието, пораждат нови и позитивни чувства, събуждат неизползвани дарби, пречистват сетивата и преобразяват към по-добро. Всички лишени от свобода осъзнато изработват продуктите в името на една смислена и благородна кауза. Решението изложбата-базар да бъде благотворителна обедини усилията на участниците и ръководството. Събраните средства отиват в Дома за медико-социални грижи за деца в град Стара Загора, а директорът на дома д-р Узунов приема с удоволствие предложението

събраните средства от благотворителния базар да бъдат дарени на децата от дома под формата на необходими за децата консумативи.

В деня на Благотворителния базар учениците и техните ръководители получават висок отзив за изработените творения и се радват на интерес и поздравления. В благотворителната акция се включиха не само гостите на празника, включиха се всички учители и служители на училището, както и много от служителите на затвора. Събраните средства бяха в размер на 367 лева, учениците изявиха желание и отправиха молба лично да участват в предаването на събраните средства от изложбата-базар. Със специалното разрешение на началника на Затвора Стара Загора - Иван Карушков, двама от лишените от свобода ученици бяха одобрени за градска отпуски. Избраните ученици заедно с представители на ръководството на училището посетиха Дома за медико-социални грижи за деца в Стара Загора. Това посещение се превръща във важно събитие за учениците, което по непредвидим начин провокира тяхната чувствителност. Срещата с реалността в дома и незаслуженото детско страдание предизвиква у тях редица емоции. Културните дейности и благотворителността развиват човек и помага за личностното положително развитие.

В изследователската си част тази дипломна работа се базира на проучване на случаи по Метода на конкретните ситуации. Случаите които са описани са предпазени от конкретни описания и факти - инициалите са променени, както и други детайли, които могат да съвпадат с външни характеристики на отделни лица. Запазена е само психологическата реалност, в която се развиват ситуацияите.

Случай 1

Лишеният от свобода Р. Т. е с 20 годишна присъда. Преди 6 години започва да посещава Училището към Затвора като първокласник. Не умее да чете и пише. В началото на училищното си обучение показва желание за изява в група по приложна дейност. С изненадващо увлечение се включва в изработването на сувенири за Благотворителния базар по случай годишнината на СОУ "Поп Минчо Кънчев". Материалите, от които изработва произведенията бяха намирани в много случаи от самия него, което е трудно в условията на затвора. Работи много, често нощем, в килията си, а сутрин с огромно нетърпение посещава почти всички учители в класните им стаи, за да покаже, какво е направил. Всички преподаватели и възпитатели са възхитени от неговата всеотдайност. Р. Т. е ученик, който изработвайки своите творби, удовлетвори потребността си да създава, да изразява себе си и същевременно да бъде полезен на нуждаещите се хора.

Случай 2

Интересен случай е С. И., който многократно е излежавал присъди в Затвора гр. Стара Загора и в други затвори.

Започва да посещава Училището към Затвора в 3-ти клас. Много деен, включва се във всички спортни, театрални и приложни дейности, които се провеждат при различни поводи. Много ентузиазирано приема идеята за участие в Благотворителния базар. Съревновава се с другите участници и непрекъснато търси потвърждение, че неговите произведения ще бъдат харесани и първи ще бъдат закупени от щанда. Непрекъснато добавя нови неща към вече изработените. След приключване на Базара с огромно желание се информира, дали всичко изработено от него е харесано и дали е помогнал на хората в беда поне малко.

Изводи.

Изводите от проведеното проучване могат да бъдат интерпретирани на базата на специализирана литература, която обсъжда ролята на творческите дейности и културните мероприятия, като основно средство за ресоциализация на лишените от свобода, което подпомага личностната промяна по посока на законосъобразен начин на живот в обществото. Изкуствата и културните програми в затворите могат да помогнат на затворника за лично и образователно развитие. Тези програми са подобряват личните и социални умения, развиват

самочувствие и насърчават участието в живота след затвора. Те могат да имат влияние върху действията на участниците и изследванията показват, че програмите по изкуства в затворите често позволяват на затворниците да останат по-добре свързани към техните семейства, важен фактор за успешното реинтегриране след освобождаването.

Европейските Правила за затворите препоръчва на правителствата на страните членки на съвета на европа да провеждат политика, която зачита следното: Всички затворници да имат достъп до образование, което включва наличието на учебни помещения, учебни предмети, професионално образование и обучение, творчески и културни дейности, физическо обучение и спортове, социално обучение и библиотечни средства; Обучението на затворници би трябвало да бъде както обучението, провеждано за същите възрастови групи в цивилното общество, и обхваща от възможности за образование и обучение на затворниците би трябвало да бъде колкото е възможно по-широк; Образованието в затвори трябва да се стреми да развива цялостно личността на индивида, отчитайки неговата социална, икономическа и културна среда; Всички ангажирани в администрацията и управлението на системата на затворите би трябвало да улесняват и подпомагат образованието колкото е възможно повече; Образователния процес не би трябвало да има по-нисък статус от трудовата дейност в режима на затвора и затворниците не би трябвало да бъдат ощетявани финансово или по друг начин с участието си в образователен процес; Би трябвало да се полагат усилия за насърчаване на затворниците да вземат активно участие във всички аспекти на образованието; Би трябвало да се провеждат изследователски програми, за да има сигурност, че в затворите са възприели образователни методи – подходящи за възрастни; Би трябвало да се отделя специално внимание на затворници със специфични затруднения и особено с проблеми при четене и писане; Професионалното образование би трябвало да се стреми към по-цялостно развитие на индивида, както и да развива усет за тенденциите на пазара на труда; Затворниците би трябвало да имат директен достъп до добре снабдена библиотека най-малко един път в седмицата; На физическата подготовка и спортуването на затворниците би трябвало да се предаде особено внимание и да се насърчават; На творческите и културните дейности би трябвало да се отдаде значима роля, защото тези дейности имат специфичен потенциал и дават възможност на затворниците да се развиват и да изразяват чувствата си; Социалното образование би трябвало да включва практически елементи, които да дават възможност на затворниците да ръководят ежедневието си живот извън затвора с оглед подпомагане на завръщането им в обществото; На затворниците би трябвало да се разрешава, където е възможно, да се обучават извън затвора; Където обучението трябва да се извършва в затвора цивилното общество би трябвало да бъде привлечено колкото е възможно по-широко; Би трябвало да се вземат мерки, които да дават право на затворниците да продължат образованието си и след освобождаване; Финансовите средства, оборудване и преподавателски персонал, необходими да се даде възможност на затворниците да получат подходящо образование, би трябвало да се обезпечават и предоставят.

Литература:

1. Доц. д-р М. Хаджийски, проф. Т. Минев, Наръчник за професионалистите, работещи с лишени от свобода, стр. 33, 37, 31-32
2. Европейските Правила за затворите, Препоръка № R(87)3 и Препоръка № R(81)17 за политиката в образованието на възрастни.
3. М. Хаджийки, Н. Петрова, Т. Минев, Пенитенциарна Педагогика, стр. 194-195, стр. 229 – 233.